

**Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar**

**Egy kultúraváltás szemszögéből láthatatlan migráncsoport
élményuniverzumai: a helyvesztés és a beilleszkedés pszichés
dinamikája**

Doktori (Ph. D.) értekezés tézisei

Horvát-Militityi Tünde

Témavezetők:
Dr. Dúll Andrea
Prof. Dr. László János

Pszichológia Doktori Iskola
Szociálpszichológia Program

2011

1 BEVEZETŐ

Kétségtől tény, hogy a XX. század társadalmi változásait nyomon követve, mindannyian szembesülhettünk azzal, hogy jelentősen megnőtt a be- és kivándorlásokkal megvalósuló lakóhelyváltoztatások száma. Az emberek tömeges migrációjának jelensége számos gazdasági, politikai, társadalmi és kulturális kérdést vet fel, melyek hatására mára a migrációnak tudományhatárokon átívelő gazdag nemzetközi szakirodalomgyűjteménye jött létre. A tudományközi együttműködés eredményeként új kutatási nézőpontok nyertek létjogosultságot, melyek lehetővé tették a migráció komplex jelenségének feltérképezését (Berry & Sam, 2006; Pulay, 2006). Disszertációm tárgya a lakóhelyváltoztatás hátterében meghúzódó pszichológiai folyamatok feltárására vonatkozó környezetpszichológiai nézőpontunk valamint az erre épülő kvali-kvantitatív módszercsomagunk bemutatása, illetve az alkalmazása által kapott eredmények ismertetése.

2 A MIGRÁCIÓ KÉRDÉSÉNEK HELYE A PSZICHOLÓGIÁBAN

A nemzetközi migráció pszichológiai szakirodalma a migrációt egy olyan *nagyobb életpizódznak* (vö. Diamant, 2007; Marlin, 2007) tekinti, ami magában foglalja egyének és csoportok átköltözését egyik földrajzi helyről és kultúrából egy másikba, ami szinte az életük összes területére (vö. Holmes és Rahe életesemény skála) kihat (Bierbauer & Pedersen, 1996). A költözés hatására generálódott veszteségekkel és adaptációs kihívásokkal jellemezhető élethelyzetek megismerésére és megértésére született pszichológiai nézőpontú elméletek a szociálpszichológia és a klinikai pszichológia fő vonalából táplálkozva bontakoztak ki (Ward, 2001).

Megközelítésünk kiindulópontja a környezet fogalmának a kulturális környezetet meghaladó értelmezési keretbe ágyazása. Ennél fogva kutató munkánkat elsősorban a környezetpszichológia releváns elméleti támpilléreire alapozva építettük fel. A környezetpszichológiai szemlélet jellegzetességeiből merítve a földrajzi mozgás során létrejövő környezetváltozás vizsgálata során – ahelyett, hogy a pszichológia főáramú megközelítésének megfelelően az egyéni és társas viselkedés passzív kiváltó ingereként, vagy a viselkedés „medreként” tekintenénk a környezetre – az emberi megnyilvánulások egyenrangú „partnereként” kezeljük.

2.1 A migráció mint eseményszerű krízis

A migráció témakörét feldolgozó számos kutató (Ward, Bochner, & Furnham, 2001), valamint migránsok pszichológiai segítségével foglalkozó gyakorlati szakemberek (pl. Marlin, 2007) között egyetértés alakult ki tekintetben, hogy a migráció folyamatának szociális és térbeli beilleszkedési/illesztési aspektusai, fokozottan veszik igénybe az egész személyiséget. Szakirodalmi egyetértés alakult ki abban a tekintetben, hogy a migráció többszörös veszteségként (*multiple loss*) fogható fel.

A különböző szakterületekről származó szakirodalomban tehát mintegy evidenciaként számon tartott tény, hogy a földrajzi mozgás, potenciális stresszforrás, és ezáltal kríziskiváltó eseménysorozat. Eltéréseket tapasztalunk azonban a fókuszba emelt változások tekintetében. Az oberg-i kulturális sokk elképzelés, az – elsősorban kulturális – újdonság elbizonytalanító erejét, Berry akkulturációs stressz modellje az interkulturális érintkezés hatásait, a pszichodinamikus keretbe ágyazott környezetpszichológiai megközelítés pedig az ismerős helyek autonómiaérzést és biztonságot nyújtó szerepének elvesztését veszi górcső alá.

2.2 Migráció és kultúra

A pszichológia tudományterületén kibontakozó migrációkutatások egyik meghatározó vonulata a kultúra és migráció metszéspontján bontakozott ki. E megközelítés abból a tapasztalati tényből indul ki, hogy a határokon átívelő migráció – az országhatárok elválasztó természeténél fogva – magával hoz, egy többé-kevésbé (vö. etnikai migráció) új kultúrával való találkozást. Főbb kutatási irányai a *kulturális sokk* és a *kulturális adaptáció*, illetve az akkulturáció folyamatának leírásában körvonalazódnak. Dolgozatomban részletesen beszámolok a pszichológia és a kultúra találkozása nyomán körvonalazódott tudományterületek a *kulturális összehasonlító pszichológia*, és a *kulturális pszichológia* egymástól számos ponton különböző nézőpontjairól, és migrációkutatási paradigmáiról.

E tudományterületek nyomán az egyik gyakran vizsgált téma, a kulturközi kontaktust kísérő életeseményekben gyökerező stresszforrásokra adott reakciók megragadására létrejött nagy hatású elképzelés, az Oberg (1960; idézi Ward at.al., 2001) nyomán útjára indult *kulturális sokk* koncepció (magyarul lásd például Pusztainé, 2003) mentén körvonalazódott. A másik pedig az eltérő kultúrájú egyénekkal és csoportokkal való személyes találkozások eredményeként az egyénben lejátszódó változásokat leíró (Berry, 1997) *akkulturáció* elképzelése.

A kulturális sokk és az akkulturáció Ward és munkatársai (Ward,2001; Ward, Bochner & Furnham, 2001) által leírt összefoglaló ABC-modelljei a kulturközi kontaktus három dimenzióját (ld. az affektív (**A**ffect), a viselkedéses (**B**ehavior) és kognitív (**C**ognitions)) körvonalazzák, az őket fókuszba emelő kutatási megközelítések mentén. Ezen túlmenően az utóbbi évtized szakirodalmának áttekintése során, az akkulturáció alternatív elképzeléseinek virágzását tapasztalhatjuk, ennek egyik nyilvánvaló oka, hogy a globális migráció növekedésének hatására, sok ország szembesült az asszimiláció működésképtelen természetével (Sam, 2006a), melynek következtében új fogalmak kerültek bevezetésre, mint például a bikulturalizmus, multikulturalizmus, integráció, reszocializáció, etnikai identitás. Napjaink releváns szakirodalmában e fogalmak mindegyikét az akkulturáció alternatív vagy kölcsönösen felcserélhető elképzeléseiként alkalmazzák.

Tekintettel arra, hogy kutatási a célcsoportunkat alkotó vajdasági magyarok anyaországba történő migrációja a kultúraváltás szemszögéből tehát láthatatlan marad, e migrációs folyamat pszichológiai jellegzetességeinek megragadásához kidolgozott megközelítésünk kiindulópontja a környezetváltozás értelmezési keretének a kulturális környezetet meghaladó értelmezési keretbe ágyazása.

2.3 A migráció környezetpszichológiai megközelítése

Amint arra a bevezetőben már utaltunk, migrációkutatásainkat elsősorban a környezetpszichológia (magyarul részletesen lásd Dúll, 2006, 2009c; Dúll & Kovács, 1997; Dúll & Szokolszky, 2006) releváns elméleti vonatkozásai nyomán építettük fel. A környezetpszichológia terminológiájában kibővül a pszichológia főáramú megközelítésében uralkodó környezetszemlélet. E megközelítés értelmében, ahelyett, hogy pusztán az egyéni és társas viselkedés passzív kiváltó ingereként, vagy a viselkedés „medreként” tekintenénk a környezetre, az emberi megnyilvánulások egyenrangú „partnereként” kezeljük (vö. Dúll, 2009). Gondolatmenetünk sajátosságai elsősorban a környezet szubjektív jelentésének és jelentőségének megfogalmazásában és szemléletében rajzolódnak ki.

A környezetpszichológiában- a humán geográfiához hasonlóan- egységesen elfogadott alaptétel, hogy önmeghatározásunkat lényegesen befolyásolják tartózkodási helyeink. Az életünk jelentős helyeinek személyiségstrukturáló szerepét szemügyre vevő vizsgálatokhoz Canter (1977; idézi Dúll & Urbán, 1997) helyelmélete szolgáltatja az alapot. Canter nyomán ugyanis elkülönítést nyert a környezetpszichológia két központi fogalma: a „hely” (place) és a

„tér” (space) fogalma. Eszerint a tér elsősorban földrajzi, lokalizációs fogalom, a *hely* viszont az *egyén által interpretált, érzelmi és kognitív jelentéssel bíró tér* (Dúll & Urbán, 1997). Egy tér huzamos idejű használata tehát természetszerűleg magával vonja az ember involválódását az adott térbe (Stefanovic, 1998).

A rendelkezésünkre álló tér, azaz a „világ” egy szelete egyéni élményeink során leképződik, melynek eredményeként létrejönnek a- fizikai jellegzetességeket is tartalmazó – helyek (Dúll, 2009d). Ezek a helyek életünk helyszínei, amelyek háttérfüggőként (Sarbin, 2005) meghatározó szerepet kapnak a bennük zajló életesemények alakításában. A térhasználat során kialakuló helyélmény artikulálódásával párhuzamosan, az ember érzelmi szálakat fejleszt ki az általa lakott földrajzi térrel kapcsolatban (v.ö. Dúll, 1997, 2009b, 2009c). A hely ugyanis a vele szerzett tapasztalatok nyomán hozzájárul a pozitív önértékelés és énhatékonyság érzésének létrejöttéhez és megőrzéséhez, valamint az önmeghatározás és a másoktól való megkülönböztetés egyik eszközévé válik (Twigger-Ross & Uzzell, 1996). A lélektanilag fontos, jelentésteli helyek (pl. a szülőföld vagy az otthon) ismerősségük által biztonságérzést, kompetencia- és autonómiaélményt keltenek bennünk (Dúll, 1995). Tehát az élet színtereire fűződő tapasztalataink meghatározó strukturáló szerepet töltenek be az identitásalakulási és a szelf-definíciós folyamatokban (Dúll, 1996; Taylor, 2010), ennél fogva akár egész életünkben kitüntetett jelentőségűek maradnak.

A helyek aktív érzelmi, kognitív és viselkedéses szerepét hangsúlyozó jelentősége a környezetpszichológiában a *helykötődés*, és a hozzá szorosan kapcsolódó *helyidentitás*¹ terminusaiban operacionalizálódik. Jelen dolgozatban két különböző, de egymással összefüggő fogalomként tekintünk rájuk, hangsúlyozva, hogy a *helykötődés* feltehetően a helyidentitás „magja” (Dúll, 2002), és szem előtt tartva azokat a legutóbbi elképzeléseket, melyek szerint e két jelenség párhuzamosan, de nem egy időben jön létre (Lewicka, 2008). A jelen dolgozatban két különböző, de egymással összefüggő fogalomként tekintünk rájuk, hangsúlyozva, hogy a *helykötődés* feltehetően a helyidentitás „magja” (Dúll, 2002), és szem előtt tartjuk azokat a legutóbbi elképzeléseket, melyek szerint e két jelenség párhuzamosan, de nem egy időben jön létre (Lewicka, 2008). Tehát valaki érezheti úgy, hogy kötődik egy helyhez, de hosszabb időbe telik, amíg ez a kapcsolat (ez a hely) az önmeghatározás részévé válik.

¹ A földrajzi identitás mint társadalomföldrajzi fogalom, nem tévesztendő össze a helyidentitás környezetpszichológiában bevezetett fogalmával: a földrajzi identitás lokalizációs szerepet tölt be, a helyidentitás viszont, ezen túlmenően tartalmazza a fizikai terekhez kapcsolódó, szocio-emocionális komponenseket is (áttekinti Dúll & Urbán, 1997). Az iménti fogalmak találkozása jól szemlélteti a környezetpszichológia szemléletének rendszerszemléletű, integratív jellegzetességeit.

2.3.1 Helyvesztés–élmény és honvágy

A környezetpszichológiában Mehrabian (1976; idézi Dúll, 1998) munkája nyomán artikulálódott, az a tény, hogy a környezeti értékelés hatása hosszútávú, továbbá a helyek emlékeinkben élő érzelmi vonatkozásai meghatározóbbak, mint az adott hely konkrét fizikai tulajdonságai. Napjainkra kiterjedt szakirodalom gyűlt össze a lélektanilag kitüntetett szerepet kapó helyek (pl. otthon) elhagyásának, pszichológiai integritás megszakadásra gyakorolt hatása, illetve az ennek következtében kialakuló pszichológiai nehézségek leírására. Ha az elsődleges territórium (ez elsősorban az otthonra, mint szociofizikai rendszerre igaz) ténylegesen vagy pszichológiailag megsemmisül (pl. leég, vagy jelentése valamilyen okból negatívra színeződik), vagy károsodik (pl. betörés), ez a fontos társak elvesztéséhez hasonló gyászt hív elő (Tuan, 1974).

A Helyvesztés-élmény megfogalmazódásának gyökerei már Freud (1917/1997) gyászdefiníciójában fellelhetők, amidőn a gyászt rendszerint valamely szeretett személy, illetve esetlegesen valamely „*helyébe lépő absztrakció pl. haza, szabadság, eszmény stb.*” (i. m.: 131; kiemelés tőlünk) elvesztésére adott reakcióként írja le. A helyvesztés élményének artikulálása a pszichológiai szakirodalomban, a 60-as években vette kezdetét, amikor is Fried (1963) pszichodinamikus elméletében rávilágított a helyvesztés és a fontos személyek elvesztésének hatására létrejövő gyázmunka párhuzamára. A helyvesztés élményének környezetpszichológiai magyarázata szerint a szűken, illetve tágan értelmezett otthoni környezet elhagyásával kilépünk egy olyan szintérből, amely ismerőségével és intimitásával véd, valamint autonómiaérzést biztosít számunkra (Dúll, 1995). Egy fontos hely elhagyása szakadást eredményez a folytonosságélményben (Fried, 1963), mivel elválasztja „egymástól az identitás egyébként szoros összefüggésben levő komponenseit, a téri és a csoportidentitást” (Dúll, 2002. 50.o.).

Az időleges vagy tartós otthonvesztés egyik pszichológiai élménymegfelelője a *honvágy* (Eurelings-Bontekoe at al., 1996; van Tilburg at al., 1997, 1999). Becslések szerint az átlagnépesség 50-97%-a élete során legalább egyszer érez honvágyat (van Tilburg at al., 1999). Számos szerző a lakóhelyelhagyást követően fellépő *reaktív depresszió*nak minősíti (áttekinti van Tilburg, 1999). Mások (pl. Ward & Styles, 2005) a honvágyat, a szülőföld elhagyását követő *természetes gyászreakciónak* tekintik, megint mások (például Vörös, 1997) a honvágy élményében megjelenő elvesztett otthon, valamint a hozzá fűződő szokások és értékrend túlértékelését a lakóhelyelhagyást követően szükségszerűen fellépő *gyázmunka elakadásaként* értelmezik.

A fenti gondolatmenet nyomán feltételezhető, hogy a honvágny élményében tapasztalható szülűföldhöz kapcsolódó érzések, emlékek felidézűdése az idealizált múlt reprezentációit tartalmazza, átélésűkkor a múlttal való szimbolikus egyesűlés élménye élhető meg, ami segít visszanyerni a személyiség integritásának, illetve az identitásnak a migráció során megkérdűjelezűdűt és elvesztett elemeit. A gyermek átmeneti tárgyakkal szemben tanűsűtűt szeretet–megnyilvűnűlűsűk és destruktív kitűrűések formájában megnyilvűnűlű ambivalens viszonyulása (Winnicott, 2004) kűszűnhet vissza a szűlűfűldje után vűgyakozű ember felkavarű érzéseiben. A szűlűfűld irűnti vűgyban megnyilvűnűlű élmények sora, ahhoz hasonlóan, ahogy a szimbolikus és preszimbolikus jelentések sorozata, azaz az átmeneti tárgyak segítik a gyermeket a hiűnyzű anya pűtlűsűában, a szűlűfűld helyeihez kapcsolódű élmények felidézűse segítheti a szűlűfűldjét elhagyű emberben jelentkező hiűnyérzet/veszteségélmény feldolgozását. A honvágny átmeneti jelenségkűnt való kreatív használata tehát idűt ad az egyűn számára ahhoz, hogy feldolgozhassa saját veszteségeit, elfogadja a vűltozűsűkűt és megértse, mit nyerhet az elűállt új élethelyzetbűl. A migráció során keletkezett veszteségek meggyűszűlűsa pedig, az új kűrnyezetbe való beilleszkedűs zűlogűnak tekinthetű (Horvűt at al., 2006b; Volkan, 1999; Ward & Styles, 2005).

3 A vizsgűlati eszközűk kidolgozűsa

A dolgozatban bemutatott vizsgűlataink cűlkitűzűse az több szempontbűl is úttűrűűnek szűműtanak. Rűszszint azért mert a hatűron tűlűak migrációjűt meghatűrozű kutatási vonulatban, – az Erdűlybűl-és Roműnia műs terűleteirűl áttelepűlt magyar nemzetisűgűek bevűndorlűsi sajátossűgűinak vizsgűlatával szemben – a Vajdasűgbűl Magyarorszűgra érkezű hatűron tűlűak migrációsz sajátossűgűai egy meglehetősen lehangolult kutatási terűletnek szűműtanak, rűszszint pedig azért, mert Magyarorszűgon a migráció pszicholűgűiai nűzűpűntokbűl tűplűlkozű kutatásának nincsenek műlyrenyűlű hagyoműnyai (a pszicholűgűiai nűzűpűntok alkalmazásával kűszűlt migrációkutatásokrűl szűlű publikűciűk a 90-es űvek kűzepétűl jelennek meg (űttekinti Fűlűp, 2009).

Műr Vűrűs Kinda Klűra (1997) elűűk kűzűtt megjelűű, a hatűron tűlű magyarok Magyarorszűgra érkezű migrációjűnak lűlektani vonatkozűsűit megragadű tanulműnyűában is megfogalmazűdik a lakűhelyvűltoztatűst kűsűrű veszteségek feltűrűsűsűnek igűnyűe, valamint az e kűrdűskűr megűrtűsűt segűtű kutatási paradigma hiűnya. A kivűlasztott vizsgűlati terűleten tapasztalható műdszertani űr fűnyűben, a migrűnsok kűlűnbűzű fizikai helyekhez fűzűdű

viszonyát görcső alá vevő kutatásunk során, az alkalmazásra kerülő mérési eljárások megtervezésénél módszertani rugalmasságra törekedtünk. Ennek a rugalmassági igénynek ellentmondó elképzelésekkel találkozhatunk a társadalomtudományi – és ezen belül a pszichológiai – gyakorlatban egyaránt elterjedt módszertani hagyományokban (áttekinti Letenyei, 2005), miszerint a kutatásokban élesen szétválik a kvalitatív (ún. „puha”) és a kvantitatív (ún. „kemény”) kutatási hagyomány, ugyanakkor a szakirodalmi áttekintésekből (Bryman, 2005; Letenyei, 2005; Letenyei & Nagy, 2007; Szokolszky, 2004) világossá válik, hogy a gyakorlatban e két kutatási stratégia egymás mellett történő alkalmazására több elképzelés körvonalazódott. Ennek fényében, vizsgálati módszereink kidolgozása során egy olyan ún. kvali-quantitatív stratégia kidolgozására törekedtünk, amely a kvalitatív kutatási stratégiát jellemző- a megkérdezettek egyéni interpretációjának megragadása által keletkezett-adatgazdagság előnyei mellett, fontosnak tartottuk, hogy kvantitatív adatok képzésével mintegy megalapozzuk észrevételeink általánosítható érvényét. Kutatásaink során a kvalitatív és kvantitatív eljárások súlya fenomenológiai megközelítésünk igényeinek megfelelően ingadozott.

A disszertációban részletesen bemutatásra kerülnek, az általunk kidolgozott, főként projektív eljárásokat tartalmazó kvalitatív és kvantitatív elemeket egyaránt magába foglaló kutatási stratégiánk kidolgozásához fűződő módszertani előzmények és megfontolásokat, valamint a vizsgálati eszközök kidolgozása során végzett elővizsgálatainkat

3.1 Módszertani előzmények

A migráció sokszínű, egyedi és kontextuális meghatározottságának megfelelően a szakirodalomban napvilágot látott számos kutatás (például Kanyó, 2002; Keyes & Kane, 2004; Taylor, 2010; Vörös, 1997) kvalitatív, feltáró jellegű volt. Az előzetes hipotézisek nélkül született vizsgálatok adatai nyitott interjúk tartalomelemzéséből születtek. A migránsokkal készített nyitott interjúk tartalomelemzési fonálán továbbhaladva célszerűnek tűnt szem előtt tartani azokat az elméleti bevezetőben részletesen bemutatott szakirodalmi hivatkozásokat, melyekben több szerző (például Düll, 2009; Sarbin, 1983; idézi Korpela, 1995; Taylor, 2010) a szociofizikai helyekkel kapcsolatos tapasztalataink nehezített verbális megfogalmazásának tényére, illetve az ember-tér kapcsolat preverbális korban gyökerező jellegzetességeiig visszanyúló nem tudatos, de tudatosítható természetére hívja fel a figyelmet. Kutatási módszereink kidolgozásának kulcsfontosságú kihívását jelentette a

tervezett vizsgálatunk központi fogalmát képező *helykötődés* jelenségekörének sokrétűsége (vö. Dúll, 2002), valamint az a tény, hogy kontextuális meghatározottsága révén, mérésére nincs egységes módszer. Mivel a nemzetközi szakirodalomban fellelhető sokféle módszer között nem találtunk célkitűzésünknek megfelelő és adaptálható konkrét mérőeszközt, így a migráció hatására létrejövő helykötődés-struktúra megragadásához saját kutatási paradigmát dolgoztunk ki.

3.1.1 Módszertani fejlesztő munkánk

A fenti megfontolásoknak megfelelően egy kvalitatív fenomenológiai megközelítést kidolgozására törekedtünk, amely három, egymástól függetlenül is teljes értékű módszerből áll (lásd a dolgozat 2.-4. számú mellékletében). A vizsgálatához választott általános demográfiai adatokra vonatkozó kérdések megválaszolását követően, a korábban vázolt elméleti keretünkhöz igazodó három specifikus kérdéscsoportra válaszoltak a megkérdezettek. Az első részben a személy-környezet kapcsolat hiteles narratívává formálódásának (vö. Sarbin, 1983; idézi Dixon & Durrheim, 2000; Taylor, 2010) megragadásához négy – a helyekhez fűződő kapcsolat, migráció fényében történő előfeszítése szempontjából relevánsnak ítélt – gondolat folytatását kínáltuk fel a vizsgálati személyeinknek. A módszercsomag második része a Fontos Helyek Köre munkacímet kapta, melynek segítségével a vizsgálati személyeknek lehetőségük nyílt a saját szempontjaik mentén jelentősnek tartott helyszínek kvalitatív és kvantitatív jellemzésére. Módszercsomagunk harmadik részét pedig, egy korábbi vizsgálat (Horvát, 2000) során sikerrel alkalmazott társas atom készítésének migrációs kontextusra adaptált változata képezte.

4 A vizsgálati minta bemutatása

Fővizsgálatunk során a vizsgálati minta kiválasztása hólabda módszerrel történt. Annak érdekében, hogy elkerüljük a zárt láncokat az adatgyűjtés több kezdőpont kiválasztásával történt, ennek ellenére a megkérdezett személyek 80%-a (96 fő) a vizsgálat időpontjában Szegeden vagy környékén, a fennmaradó 20% pedig Budapesten és vonzaskörzetében tartózkodott. Ez nem meglepő a saját tapasztalatainkat is alátámasztó Gödri (2004) kutatási adatai fényében, miszerint a Vajdaságból érkező migránsok nagy része a Dél-Alföldön, illetve a fővárosban telepedett le.

A vizsgálatban szereplő 120 fő esetében² a *nemek* szerint megoszlás 50 férfi és 70 nő, tehát a vizsgálati mintánkban enyhe női túlsúly mutatkozik. Az *átlagéletkor* 26,74 év (szórás= 6, 808), a legfiatalabb résztvevő 17 éves, a legidősebb 54 éves volt a kérdőív felvételekor. *Iskolai végzettség* tekintetében mindössze 2 fő (1,7%) rendelkezett alapfokú, 73 fő (60,8%) középfokú (a vizsgálat időpontjában többségük felsőfokú intézményben tanult), illetve 45 fő (37,5%) rendelkezett felsőfokú végzettséggel.

A *származási országbeli település típusa*³ szerint a résztvevők közül 24 fő (20%) származik faluról, 48 fő (40%) kisvárosból, és további 48 fő (40%) nagyvárosból. A *tartózkodási cél* vonatkozásában 68 fő (56,7%) jelölte be a tanulást, 28 fő (23,3%) csak a munkavállalást, a fennmaradó 24 fő (20%) a munkavállalás és családdal való együttlét komplexitását jelölte meg. Elemzésünkhöz a tartózkodási cél jellege tekintetében két vizsgálati csoportot hoztunk létre. Az egyik csoportot az *átmeneti jellegű* (tanulási) céllal Magyarországon tartózkodók alkották (68 fő, 56,7%), a másik csoportot *stabilnak címkézett* célok jellemzik, és a munkavállalást tartalmazó kategóriák összevonásával, hoztuk létre (52 fő, 43,3%). A *Magyarországon eltöltött időintervallum* tekintetében a kutatás résztvevői széles skálán helyezhetők el. Átlagosan 81,11 (szórás 51,785) hónapja tartózkodtak Magyarországon. A „legfrissebb” bevándorló mindössze 6 hónapja, a legrégebbi 204 hónapja tartózkodott a fogadó országban. A hivatalos Magyarországon *tartózkodási státusz* tekintetében 22 fő (18,3%) ideiglenes tartózkodási engedéllyel, 44fő (36,7%) huzamos tartózkodási engedéllyel, 18 (15%) fő bevándorlási engedéllyel, 34 fő (28,3%) pedig állampolgársággal rendelkezik Magyarországon. (2 fő (1,7%) nem válaszolt erre a kérdésre).

5 A vizsgálat menete

Módszercsomagunk kitöltése önkéntes módon, névtelenül, a vizsgálati személyek magyarországi lakóhelyén történt. A kérdőívek kézbe adásakor néhány mondatban ismertettük a kitöltés módját, különös tekintettel a Fontos Helyek Köre, illetve a Fontos Személyek Köre elnevezésű módszerekben⁴ szereplő koncentrikus körök és táblázatok

² Kutatásunk során adminisztrációs hiányokból fakadó akadályok következtében nem vált lehetővé, hogy a migráns csoport szocio-demográfiai helyzetét a kibocsátó ország megfelelő mutatószámaihoz viszonyítsuk.

³ A településtípusokat a vajdasági településméreték egymáshoz való viszonyítása nyomán hoztuk létre.

⁴ A Fontos Személyek Köre munkacímét viselő módszerünk annak ellenére, hogy korábban (Horvát, 2000), egy interjú lezárásaként történő alkalmazása során sikeresnek és informatívnak bizonyult, a bemutatásra kerülő vizsgálatunkban az ábra és a táblázat (lásd 4. a dolgozat számú mellékletében) kitöltése számos vizsgálati személy esetében hiányosnak bizonyult. A kitöltési hiányosság egyik lehetséges magyarázatát a vizsgálati

kitöltésére. A kérdőívcsomag kitöltése kb.60-90 perc körüli időt vett igénybe. A kitöltést követően a vizsgálati személyeknek lehetőségük nyílt visszajelzést adni a módszercsomag kitöltése során keletkezett tapasztalataikról. A legtöbb elmarasztaló visszajelzés a kitöltési idő hosszúságára, illetve a válaszok alacsony fokú irányítottságára érkezett .

A vizsgálat első részében a személy környezet kapcsolat hiteles narratívává formálódásának (vö. Sarbin, 1983; idézi Dixon & Durrheim, 2000; Taylor, 2010) megragadásához négy megkezdett gondolat⁵ folytatását kínáltuk fel a vizsgálati személyeinknek). Az így keletkezett narratívumokat manuális és automatizált tartalomelemzésnek egyaránt alávetettük.

A kódolást technikailag minden esetben két független kódoló bevonásával manuálisan/a hagyományos tartalomelemzés módszerével végeztük. Ezen a ponton (is) felmerült az Atlas.ti. tartalomelemző program használatának lehetősége, azonban tekintettel arra, hogy annak csupán manuális kódolási funkcióját tudtuk volna használni, a kódolók pedig nem rendelkeztek a programmal, ezért elvettük annak alkalmazását.

Eredeti célkitűzésünknek megfelelően, a tartalomelemzés során, az alábbi konstruktumokhoz tartozó kódolási kategóriarendszereket dolgoztuk ki, validáltuk és alkalmaztuk:

1. Helyvesztés
2. Többszörös helykötődés
3. A helyidentitás struktúrája
4. Az új környezetbe való beilleszkedés megragadása
5. A migrációs jövőkép

elrendezésében látjuk (interjú vs. kérdőív) látjuk. Ehhez az elképzeléshez szorosan kötődik másik alternatív magyarázatunk, miszerint a nevezett eljárás a módszercsomagunk végén helyezkedett el, a nagyon hasonló Fontos Helyek Köre elnevezésű módszert követően. Vizsgálati személyeink elfáradhattak, zavarhatta őket a kérdőívek hasonlósága. A fenti ismeretek fényében, jelen vizsgálatunk elemzését az első két módszer alkalmazása során nyert adatokra alapoztuk.

⁵ „1. Itt élek Magyarországon...

2. Az eredeti és az új lakóhelyem...

3. Én.....-i (helyettesítsd be a hovatartozásod helyét)vagyok, mivel.....

4. A jövőben...”

5.1 A helyvesztés élménnyel való megküzdés folyamatának kódolására létrehozott tartalomelemzési eljárás kategóriarendszer kialakításának folyamata

A helyvesztést követő gyász munka megragadását lehetővé tevő tartalomelemzési stratégia kidolgozása két – a dolgozatban részletesen ismertetett – mérföldkőnek számító kutatási állomás mentén valósult meg. Az első állomás célja a származási hely elhagyását követő veszteségélmény szakaszainak körvonalazása, a második állomás kapcsán pedig a tartalomelemzési kategóriarendszerünk validálását tűztük ki célul.

1. táblázat A veszteségélmény stádiumai leírására alkalmazott háromszakaszos modell, a hozzátartozó tartalomelemzési kódok leírásával és példákkal

A veszteség stádiumai	Kód elnevezése	Definíció	Példák:
I. szakasz: <i>El nem fogadás, tudomásul nem vétel</i>	TAGADÁS	- a válaszokban megjelenik az eredeti lakóhely jelentőségének határozott tagadása .	(101:104) „ <i>nincs nagy távolság, mégsem járok haza minden hétvégén</i> ”
	ELUTASÍTÁS	- az eredeti lakóhelytől való távolságtartás hangsúlyozása, az eredeti lakóhely kedvezőtlen színben való feltüntetése, kritizálása .	(382:382) „ <i>Ada unalmas város, nem sok emberrel tartom ott a kapcsolatot.</i> ”
II. szakasz: <i>Tudatosítás, ambivalencia az elfogadás és az elutasítás mentén.</i>	ELSZAKADÁS ÉLMÉNY TEMATIZÁLÁSA	- az eredeti lakóhelytől való elválás élményének tematizálása .	191:192) „ <i>Nehéz volt távol kerülni otthonomtól, de már beletörődtem.</i> ” (519:520) „ <i>vajdasági vagyok, ott születtem, ott voltam gyerek, ott voltam boldog, de már nem biztos, hogy oda tartozom.</i> ”
	KÖTÖDÉST HANGSÚLYOZÓ VÁLASZOK	- az eredeti lakóhelyhez fűződő kötődés tematizálása .	(151:153) „ <i>érzelmileg természetesen az eredeti lakóhelyem tud csak táplálni, hisz a barátoktól kapott szeretet teljesen más, mint a családtól kapott...</i> ”
	AMBIVALENS VISZONYULÁS	- a válaszok az eredeti lakóhelyhez való kettős viszonyulást fejezik ki: az elfogadás és a távolságtartás ambivalenciája mentén .	(210:213) „ <i>jugoszláviai vagyok, aminek vannak jó és rossz oldalai. Rossz oldala, hogy az ország elég fejletlen, nincs felsőoktatás anyanyelvemen. Jó oldala viszont, hogy a magyar és a szerb mentalitás, temperamentum így keveredik bennem. Ezért jobb az alkalmazkodóképességem, kedélyem, jobban feltalálom magam... a két otthonomban</i> ”
III. szakasz: <i>A veszteség élményének személyiségbe történő integrációja.</i>	INTEGRÁCIÓ	- az eredeti lakóhely hatásainak és tulajdonságainak integrációjára tett utalások az aktuális élethelyzetben.	(603:604) „ <i>már szegedi vagyok, hosszú évek óta, viszont a szívemben mindig melegen él otthonom.</i> ”

5.2 A többszörös helykötődés kódolása

Kutatásunk során a többszörös helykötődés jelenségének megragadásához – a többi tartalomelemzési eljárásunkkal ellentétben – nem a nyitott interjúra kapott narratívumok elemzése során jutottunk, hanem a Fontos Helyek Köre elnevezésű módszerben született helyjellemezések (lásd 3. számú melléklethez tartozó táblázat alapján nyert jellemezések) tartalomelemzése útján.

A tartalomelemzés kérdésfeltevése az alábbi módon körvonalazódott: az élettörténetileg jelentős helyek jellemzésében, mely országok vonatkozásában tesz említést arról, hogy van ott olyan hely, amihez kötődik, amiről úgy érzi, hogy hozzá tartozik?

2. táblázat A többszörös helykötődés megragadására kialakított tartalomelemzési kódrendszer

Kód	A kód elnevezése: a helykötődés tematizálásának származási vs. fogadó ország szerinti lebontása alapján.	Részletek a kódhoz tartozó válaszokból
0	A helyek jellemzésében megjelenő ambivalenciával és kétségekkel jellemzett: <i>sérült, bizonytalan helykötődés.</i>	„Szeged... a saját életemet jelenti számomra, pozitív és negatív értelemben; magamra találás, örömteli kibontakozás, de egyedül maradás és szorongó hanyatlás is.” (24 éves, férfi, 4,5 éve tartózkodik Magyarországon)
1	<i>Csak a származási ország</i> helyei tekintetében tematizál a helyekhez való kötődést.	„A saját házunk Orahovon...Egy kertes házban élek a családommal. Nagy kerttel és házi állatokkal. Már itt élek 20 éve. Nagyon szeretem a házunkat. Sok minden történt velem itt.” (20 éves, nő, 5 éve tartózkodik Magyarországon)
2	<i>Mindkét ország</i> vonatkozásában tematizál a helyhez való kötődést.	„Óbecse... a „sárga víz hazája”. Az első öt munkaéveimet töltöttem el. Nagyon kedves élmények fűznek a városhoz.... Szeged...az új lakóhelyem. Egyre jobban kezdem megtalálni benne a helyem. Elsősorban kiemelném, hogy biztonságban érzem itt magam.” (37 éves férfi, 2,5 éve tartózkodik Magyarországon)
3	<i>Csak a fogadó ország</i> tekintetében tematizál a helyekhez való kötődést.	„- Zalaegerszeg, az otthonom...a hely ahova igazán tartozom, ahol valóban nyugalmat találok.” (20 éves, diáklány, 13 éve él Magyarországon)

A többszörös helykötődés tartalomelemzését is két független kódoló⁶ végezte, esetükben a kódolói egyezés: Cohen- féle, Kappa értéke: $\kappa=0,843$. A kódrendszerbe kategorizálás során egyedül a sérült, bizonytalan helykötődés fogalma okozott gondot.

A későbbi korrelációval megvalósuló adatelemzés céljából a tartalomelemzés során létrehozott négy értéket felvevő változó alapján, adattranszformációs eljárással egy dichotóm változót is létrehoztunk. Az így létrejött változó az alapján tesz különbséget a vizsgálati személyek között, hogy esetükben létrejött-e többszörös helykötődés vagy sem.

5.3 A helyidentitás struktúráját megragadó tartalomelemzési kódok

A migráció során kialakult helyidentitás struktúra vizsgálata céljából, a dolgozat fővizsgálatában részt vevő vizsgálati személyeink által létrehozott narratívumok, tartalomelemzés során az alábbi kérdésre kerestük a választ: *Hol van az a hely, ahova tartozónak érzi magát?*

3. táblázat A helyidentitás struktúráját megragadó tartalomelemzési kódok

Kód	A helyidentitás típusa	Példaillusztrációk
1	A származási helyen lévő helyhez tartozónak érzi magát	<i>„Én zentai vagyok, mivel ott születtem, és soha nem is fog ez megváltozni. Mivel az ember a szülőföldjét soha nem törölheti ki az emlékeiből.”</i> (22 éves férfi, 3 éve tartózkodik Magyarországon)
2	A tartózkodási helyen lévő helyhez tartozónak érzi magát	<i>„Én szegedi vagyok, mivel fiatalkorom nagyrészt itt töltöttem/töltöttem, de ugyanennyire érzem magam topolyainak is. Nem az számít, hogy hol születünk, hanem, hogy hol érezzük jól magunkat. Én mindkét helyen.”</i> (21 éves nő, 6,5 éve tartózkodik Magyarországon)
3	Mozaik identitás: a helyidentításban mind a származási, mind a fogadó ország helyei részt vesznek	<i>„Én Magyarországon élő vajdasági vagyok. Attól függetlenül, hogy Magyarországon élek, még vajdasági magyarként érzem magam.”</i> (21 éves nő, 7,5 éve tartózkodik Magyarországon) <i>„Én itthon otthoni, otthon itthoni vagyok, mivel magamon viszem mindkét közösség jellemvonásait, és mindenütt érzik rajtam a másságot.”</i> (47 éves nő, 10,5 éve él Magyarországon)

⁶ A kódolásért való közreműködésében köszönettel tartozunk Nagyné Vismeg Évának és Sós Juditnak.

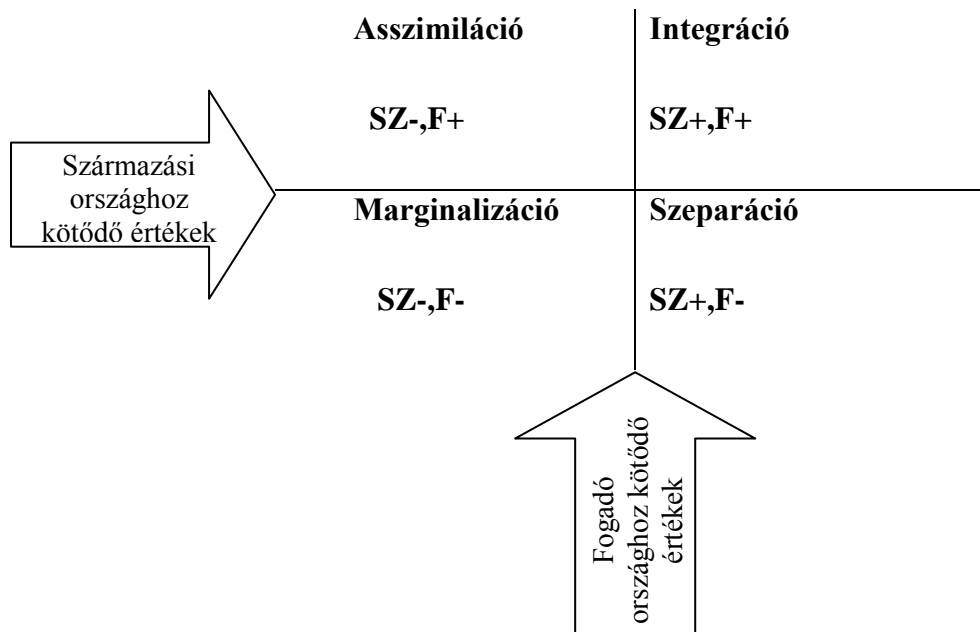
A lokalizáción alapuló tartalomelemzés értékeiben a kódolók⁷ 100% -os egyetértést tanúsítottak, ami vélhetően a kódolandó helyek hovatartozásának egyértelműségével magyarázható.

A tartalomelemzés során létrejött változóból, a későbbi korrelációs vizsgálatok céljából, adattranszformációval egy dichotóm változót is létrehoztunk. A létrehozott dichotóm változó az alapján tesz különbséget a vizsgálati személyek között, hogy a bemutatott helyidentitás struktúrában szerepet kap- e a fogadó ország.

5.4 Az új környezetben való beilleszkedést megragadó tartalmi kódok

Az új környezetben való beilleszkedés kódolására két kódrendszert hoztunk létre, amelyek egymást kiegészítve ragadják meg az új környezetbe való beilleszkedés kvalitatív és kvantitatív jellegzetességeit. Az új környezethez való alkalmazkodás minőségi jellemzőinek megragadására alkalmazott kódrendszer a Berry- féle akkulturációs modell adaptációja nyomán jött létre, úgy, hogy az eredetileg a kultúraváltás hatásaira épülő adaptációs tipológiában a kulturális környezet fogalmát a lakóhely fogalmával helyettesítettük.

Az alkalmazkodás kvantitatív jellegzetességeinek megragadására szolgáló tartalomelemzési rendszert magunk fejlesztettük ki azzal a céllal, hogy megragadjuk a szubjektíven értékelt beilleszkedés mértékét.

1. ábra: Az új környezethez való alkalmazkodás négy stratégiája

⁷ A kódolásért való közreműködésében köszönettel tartozunk Novák Mónikának és Szilágyi Erikának.

A tartalomelemzés során a független kódolók⁸ közötti egyetértést jelző Cohen- féle, Kappa értéke: $\kappa=0,823$, amely eredmény értelmében a Berry- féle akkulturációs modell adaptációja nyomán létrehozott, az új környezethez való alkalmazkodás minőségi jellemzőinek megragadására alkalmazott kódrendszerünk tartalmilag érvényesnek bizonyult, tehát az így nyert adatokat megbízhatóan használhatjuk fel a statisztikai elemzés során.

5.4.1 A beilleszkedés fokozatainak tartalomelemzési kódrendszere

Az új környezethez való alkalmazkodás kvantitatív jellegzetességeinek megragadására a 10. számú táblázatban bemutatásra kerülő rangsor alapú kategóriarendszert dolgoztuk ki, melyben a beilleszkedés sikerét súlyozó tartalomelemzés kódjai:

- 4.) *Egyértelműen sikeres beilleszkedés*
- 3.) *Sikeres beilleszkedés, kisebb panaszokkal*
- 2.) *Bizonytalan beilleszkedés*
- 1.) *Sikertelen beilleszkedés*

A tartalomelemzés során a független kódolók⁹ közötti egyetértést jelző Cohen- féle, Kappa értéke: $\kappa=0,828$, amely eredmény értelmében alkalmazkodás kvantitatív jellegzetességeinek megragadására kialakított kódrendszerünk tartalmilag érvényesnek bizonyult, tehát az így nyert adatokat megbízhatóan használhatjuk fel a statisztikai elemzés során.

5.5 A migráció kontextusában kirajzolódott jövőkép kódolási rendszere

Kutatásainkban a jövőkép komplex konstruktumának csupán a migrációra vonatkozó szegmensét vettük vizsgálat alá. A migrációs jövőkép kódrendszerének kidolgozására két lépésben került sor. Az első körben a migrációs narratívumok utolsó bekezdése¹⁰ alapján azonosítottuk és tipologizáltuk a vizsgálati személyek e témában releváns szövegrészleteit. A migrációs jövőkép vizsgálatát célul kitűző elemzés második fordulójában pedig, az alábbi három eldöntendő kérdésre kerestük a választ:

- A. Megjelenik-e a jövőképben a származási országba való visszatérési szándék?
- B. Megjelenik-e a jövőképben, a fogadó országban tartózkodás szándéka?
- C. Megjelenik-e a jövőképben egy újabb külföldi országban való tartózkodás szándéka?

⁸ A kódolásért való közreműködésében köszönettel tartozunk Pappné Filó Noéminek és Bartháné Demcsák Katalinnak.

⁹ A kódolásért való közreműködésében köszönettel tartozunk Novák Mónikának és Kis Andreának.

¹⁰ 4. A jövőben...

A kérdésre adott válaszokra irányuló tartalomelemzés során a kódolók tehát három egymástól független változót alakítottak ki, ezáltal mindhárom kérdés esetében az alábbi négy lehetséges tartalmi kód közül választhattak:

1. *igen, tervezi,*
2. *nem tervezi,*
3. *bizonytalanságot fogalmaz meg a kérdés vonatkozásában,*
4. *nem ad értékelhető választ.*

Ez utóbbi tartalomelemzés során a független kódolók¹¹ közötti egyetértést jelző Cohen- féle, Kappa értéke: $\kappa=0,812$, amely eredmény értelmében, a migráció kontextusában kirajzolódott jövőkép megragadására kialakított kódrendszerünk tartalmilag érvényesnek bizonyult, tehát az így nyert adatokat megbízhatóan használhatjuk fel a statisztikai elemzés során.

5.6 Elemzés automatizált narratív tartalomelemző eljárás segítségével

Bár az automatizált narratív tartalomelemzés és a környezetpszichológiai kutatások összefonódására a szakirodalomban nem találtunk példát, tekintettel arra, hogy a fenti módszer eredeti célkitűzése alapján, az identitás valamely minősége szempontjából releváns, jól körülhatárolt nyelvi alakzatok pszichológiailag értelmezhető kvalitatív megragadására jött létre, kíváncsiak voltunk arra, hogy az ember – környezet viszonyt előtérbe helyező narratívumok egyéni élettörténeti (identitás) narratívumként értelmezve alkalmasak-e az automatizált narratív tartalomelemzésre. Elsődleges célunk az volt, hogy a sikerrel nyert adatok mintegy kiegészítésül és kontrolljául szolgálhatnak a fentiekben bemutatott manuális többkódolós tartalomelemzési stratégiának, illetve azt vártuk, hogy az értékelő viszonyulás explicit megragadásával egyaránt megvalósulhat, az ember – környezet viszony nehezen tudatosítható jellegzetességeinek kvalitatív formában történő megragadása és kvantifikálása.

A helyekhez fűződő értékelő viszonyulás és a helykötődés, valamint a “belépő értékelés” alapján kirajzolódott migrációs élethelyzettel való elégedettség kontextusában megfogalmazott hipotézistesztelések fent bemutatott eredményei értelmében, leszögezhetjük, hogy a NooJ nyelvi fejlesztő környezetben kialakítást nyert értékelés és érzelem elemzési modulok összevont alkalmazása vizsgálatunk során relevánsnak minősült az ember-környezet kapcsolat előfeszítéssel készült migrációs narratívumok elemzésére, különös tekintettel a

¹¹A kódolásért való közreműködésében köszönettel tartozunk Zeleiné Huczik Katalinank és Simon Virág Krisztinának

származási helyhez fűződő kötődés és az új környezetbe való beilleszkedés sikere vonatkozásában. Tekintettel azonban a helykötődés és helyvesztés, valamint a beilleszkedés jelenségeinek értékelési vonatkozásokon túlmutató összetettségére, úgy véljük, hogy e jelenségek megragadására, önmagukban, független kódolás manuális tartalomelemzési kategóriáink nélkül nem adnak teljes képet az általunk vizsgált jelenségekről.

6 Az adatok statisztikai feldolgozása

A kiválasztott kutatási terület feltáratlanságára való tekintettel, adataink feldolgozásának megtervezésében konkrét hipotézisek helyett körülhatárolt **célkitűzések** mentén haladtunk. Elsődleges célunk az volt, hogy a tartalomelemzésünk során nyert adatok segítségével feltérképezzük a Vajdaságból Magyarországra érkező etnikai migráció élményuniverzumait. Adataink statisztikai feldolgozását az SPSS 15.0 program segítségével végeztük.

A bemutatásra kerülő statisztikai elemzés folyamata négy fő szakaszra tagolható, melynek során az első szakaszban a vizsgálati személyek klaszterelemzéssel történő csoportosítását végeztük el. A második szakaszban megvalósuló hipotézistesztelés során pedig az automatizált narratív tartalomelemzéssel nyert adatok és az általunk kidolgozott manuális többkódolás tartalomelemzési stratégiák összeegyeztethetőségét, illetve az automatizált narratív tartalomelemzés adatainak környezetpszichológiai relevanciáit vizsgáltuk. A harmadik részben zajlott a manuális és az automatizált tartalomelemzés során megragadott és körvonalazott migrációs jelenségek: helyvesztés, helykötődés, az új környezetbe való beilleszkedés jelenségeit bejósoló modellek lineáris regressziós módszerrel történő felállítása. Végül a negyedik szakaszban kutatásunk központi jelenségeit érintő a migráció párhuzamosan zajló pszichológiai folyamatai – a helyvesztés és a beilleszkedés dinamikája – vonatkozásban megfogalmazott hipotézisek pontos körvonalazását és tesztelését végezzük el.

6.1 A tartalomelemzés során körvonalazott migrációs jelenségek előfordulását bejósoló modellek

Kutatásunk központi konstruktumainak megragadása céljából elvégzett, tartalomelemzési eljárások során kialakított változóink jellemző mintázatainak bejósolására, regresszió modelleket állítottunk fel (stepwise) regressziós eljárással. A regressziós modellek

felállításának ismertetése során, a manuális és az automatikus tartalomelemzés során nyert kódok összefüggései mentén állítottuk fel az adatfeldolgozás bemutatásának sorrendjét.

K1: Mely változók jósolják be a helyvesztéssel való sikeres megküzdést?

A helyvesztés stádiumai vonatkozásában sajnos nem sikerült érvényes regressziós modellt felállítanunk.

K2: Mely változók jósolják be a származási helyhez való kötődést megragadó egyes klaszterekbe tartozást?

A származási helyhez való kötődést magyarázó utolsó modell szerint ($R^2 = 39,7\%$; $p < 0,001$; $F = 17,742$) az eredetileg megadottak közül a bennmaradt három változó az alábbi valószínűséggel határozza meg:

1. A helyidentitásban szerepet kap-e a fogadó ország? ($\beta = -0,434$; $p < 0,001$)
2. A beilleszkedés négy fokozata ($\beta = -0,236$; $p = 0,010$)
3. Tesz-e említést arról, hogy a fogadó országban van olyan hely, amelyet otthonosnak érez? ($\beta = -0,217$; $p = 0,018$)

A válaszadók demográfiai adatai, a származási hely méretét rangsoroló változó, illetve a fogadó országhoz való kötődés modellezésében legmarkánsabbnak bizonyuló a tartózkodási cél stabilitásának foglalkozás alapján történő rangsorolását végző változók nem bizonyultak szignifikánsnak a származási helyhez való kötődést megragadó egyes klaszterekbe tartozás bejölésében, ezért kimaradtak a végső modellből.

K3: Mely független változók jósolják be a származási helyre vonatkozó értékelő viszonyulás összességében pozitív színezetét?

A regressziós eljárás eredményeként összeállt utolsó modell szerint ($R^2 = 22,9\%$; $p < 0,001$; $F = 9,671$) a származási országhoz fűződő értékelő viszonyulás összességében pozitív színezetét az eredetileg megadottak közül a két bennmaradt változó az alábbi valószínűséggel határozza meg:

1. Tervezi-e a válaszadó a származási országba való visszatérést? ($\beta = -0,41$; $p < 0,001$)
2. A helyvesztés stádiumai ($\beta = 0,303$; $p = 0,008$)

A válaszadók demográfiai adatai (életkor, nem, a tartózkodási hely méret szerinti rangsorolása, az iskolai végzettség, tartózkodási cél, valamint a fogadó országban elfoglalt hivatalos adminisztratív státusz stabilitás szerinti rangsorolása), a honvágy meglétét kifejező változó, a származási helyhez való kötődés százalékos mértékét kifejező változó, illetve a

származási helyhez való kötődést megragadó klaszterváltozó, nem bizonyultak szignifikánsnak a származási országra vonatkozó értékelő viszonyulás összességében pozitív színezetének bejósolásában, ezért kimaradtak a végső modelltől.

K4: Mely független változók jósolják be a fogadó ország helyeihez való kötődés erősségét?

A regressziós eljárás eredményeként összeállt utolsó modell szerint pedig ($R^2 = 33,5\%$; $p < 0,001$; $F = 20,969$) a fogadó ország helyeihez való kötődést az eredetileg megadottak közül három változó az alábbi valószínűséggel határozza meg:

1. A tartózkodási cél stabilitásának foglalkozás alapján történő rangsorolása ($\beta = 0,306$, $p < 0,001$)
2. Teszt-e említést arról, hogy Magyarországon van olyan hely, amelyet otthonosnak érez? ($\beta = 0,282$; $p < 0,001$)
3. A helyidentitásban szerepet kap-e a fogadó ország? ($\beta = 0,257$; $p = 0,01$)

A válaszadó életkora, neme, iskolai végzettsége, a fogadó országban való, hónapokban kifejezett tartózkodási idő, a hivatalos magyarországi státusz, valamint a többszörös helykötődés kialakulásának ténye nem bizonyult szignifikánsnak a fogadó ország helyeihez való kötődés bejósolásában, ezért kimaradtak a végső modelltől.

K5: Mely független változók jósolják be, a fogadó országhoz fűződő értékelő viszonyulás összességében pozitív színezetét?

A regressziós eljárás eredményeként összeállt utolsó modell szerint ($R^2 = 48,1\%$; $p < 0,001$; $F = 38,058$) a fogadó országra vonatkozó értékelő viszonyulás összességében pozitív színezetét az eredetileg megadottak közül a két bennmaradt változó az alábbi valószínűséggel határozza meg:

1. A fogadó országba való beilleszkedés stílusát és sikerességét egyszerre megragadó klaszterváltozó ($\beta = 0,632$; $p < 0,001$).
2. A többszörös helykötődés létrejöttét jelző változó ($\beta = 0,166$; $p = 0,047$).

A válaszadók demográfiai adatai (életkor, nem, a tartózkodási hely típusa, az iskolai végzettség, a tartózkodási cél, a fogadó országban való hivatalos státusz, vannak-e családtagok a fogadó országban), valamint a helyvesztés stádiumait megragadó változó nem bizonyultak szignifikánsnak a fogadó országra vonatkozó értékelő viszonyulás összességében pozitív színezetének bejósolásában, ezért kimaradtak a végső modelltől.

K6: Mely változók jósolják be a fogadó ország helyeinek helyidentitásban való megjelenését?

A regressziós eljárás eredményeként összeállt utolsó modell szerint ($R^2 = 18,7\%$; $p < 0,001$; $F = 8,920$) a fogadó ország helyeinek helyidentitásban való megjelenését az eredetileg megadottak közül három változó az alábbi valószínűséggel határozza meg:

1. A hónapokban kifejezett magyarországi tartózkodási idő ($\beta = 0,245$; $p = 0,05$)
2. Az új környezethez való alkalmazkodás kvalitatív és kvantitatív jellegzetességeit megragadó klaszterváltozó ($\beta = 0,268$; $p = 0,02$)
3. A tartózkodási hely nagyság szerinti tipológiáját tartalmazó változó ($\beta = -0,210$; $p = 0,014$).

A modellből kimaradt bemeneti változók: a válaszadó neme, a tartózkodási cél stabilitás szerinti rangsorolása és a helyvesztés stádiumait megragadó változók nem bizonyultak szignifikánsnak a fogadó ország helyeinek helyidentitásban való megjelenésének bejósolásában, ezért kimaradtak a végső modellből.

K7: Mely változók jósolják be az új környezetbe való sikeres beilleszkedést?

A regressziós eljárás eredményeként összeállt utolsó modell szerint ($R^2 = 28,1\%$; $p < 0,001$; $F = 15,118$) az új környezetbe való beilleszkedést az eredetileg megadottak közül három változó az alábbi valószínűséggel határozza meg:

1. Létrejött-e többszörös helykötődés? ($\beta = 0,398$; $p < 0,001$)
2. A származási helyhez való kötődést megragadó klaszterváltozó ($\beta = -0,212$; $p = 0,023$)
3. Helyidentitásában szerepet kap-e a fogadó ország? ($\beta = 0,204$; $p = 0,029$)

A válaszadók demográfiai adatai (életkor, nem, a tartózkodási hely típusa, az iskolai végzettség, a tartózkodási cél stabilitása, a fogadó országban való hivatalos státusz, a családtagok jelenléte a fogadó országban), illetve a tartalomelemzésből származó, a helyvesztés stádiumait megragadó változók nem bizonyultak szignifikánsnak az új környezetbe való sikeres beilleszkedés bejósolásában, ezért kimaradtak a végső modellből.

K8: Mely változók jósolják be a jövőképpen a származási országba való visszatérési szándék megfogalmazását?

A regressziós eljárás eredményeként összeállt utolsó modell szerint pedig ($R^2 = 56,0\%$; $p < 0,001$; $F = 11,185$) a fogadó ország helyeihez való kötődést az eredetileg megadottak közül három változó az alábbi valószínűséggel határozza meg:

1. A származási helyhez kötődés rangsoroló klaszterváltozó ($\beta = 0,341$; $p = 0,003$);
2. A származási helyre vonatkozó értékelő viszonyulás színezete ($\beta = 0,289$; $p = 0,007$);
3. A többszörös helykötődés létrejötte ($\beta = -0,292$; $p = 0,007$);
4. A válaszadó neme ($\beta = 0,324$; $p = 0,003$);

5. Tesz-e említést arról, hogy a fogadó országban van olyan hely, amelyet otthonosnak érez? ($\beta=-0,265$; $p=0,016$).

A válaszadó életkora, iskolai végzettsége; a fogadó országban való, hónapokban kifejezett tartózkodási idő, a származási hely típusa, a tartózkodási hely típusa, a családtagok jelenléte a fogadó országban, a helyvesztés szakaszait megragadó változó nem bizonyult szignifikánsnak a származási országba való visszatérési szándék megfogalmazásának bejöslésében, ezért kimaradtak a végső modellből.

K9: Mely változók jósolják be a jövőképpen, a fogadó országban való tartózkodási szándék megfogalmazását?

A regressziós eljárás eredményeként összeállt utolsó modell szerint pedig ($R^2=46,7\%$ $p<0,001$; $F=15,763$) a fogadó ország helyeihez való kötődést az eredetileg megadottak közül három változó az alábbi valószínűséggel határozza meg:

1. A tartózkodási cél stabilitásának foglalkozás alapján történő rangsorolása ($\beta=0,514$; $p<0,001$)
2. A válaszadó neme ($\beta=-0,263$; $p=0,004$)
3. A helyidentitásban szerepet kap-e a fogadó ország? ($\beta=0,239$; $p=0,012$)
4. A többszörös helykötődés létrejötte ($\beta=0,186$; $p=0,04$)

A válaszadó életkora, iskolai végzettsége; a hónapokban kifejezett fogadó országban való tartózkodási idő, a tartózkodási hely típusa, a családtagok jelenléte a fogadó országban, a helyvesztés szakaszait megragadó változó, a fogadó országba való beilleszkedés sikerét jelző klaszterváltozó, valamint a fogadó országhoz fűződő értékelő viszonyulások összesített színezete a nem bizonyult szignifikánsnak a fogadó országban való maradás migrációs jövőképpen történő megfogalmazásának bejöslésében, ezért kimaradtak a végső modellből.

K10: Mely változók jósolják be a jövőképpen egy újabb külföldi országban való tartózkodás szándékának megfogalmazását?

A mindössze egyetlen lépésben összeállt, a migrációs jövőképpen egy újabb külföldi országba való tartózkodás megfogalmazását bejöslő végső magyarázó modellben ($R^2=32,5\%$; $p=0,004$; $F=9,020$). Az eredetileg megadott változók közül, a szelekciós mechanizmus eredményeként, mindössze egyetlen változó minősül megbízható bejöslő tényezőnek, nevezetesen a válaszadó életkora (esetében a lineáris függvénymeredekség standardizált értéke $\beta=-0,409$; $t=-3,003$; $p=0,004$).

A válaszadó iskolai végzettsége; a fogadó országban való, hónapokban kifejezett tartózkodási idő, a tartózkodási hely típusa, a családtagok jelenléte a fogadó országban, a tartózkodási cél stabilitásának foglalkozás alapján történő rangsorolása, a válaszadó neme, a többszörös helykötődés kialakulása, a származási helyhez kötődést, a beilleszkedés sikerét rangsoroló és klaszterváltozók, valamint a származási hely, illetve a fogadó ország vonatkozásában megfogalmazott értékelő viszonyulások összesített minőségeit megragadó változók és a helyvesztés szakaszait megragadó változó nem bizonyultak szignifikánsnak egy újabb külföldi országban való tartózkodás migrációs jövőképpen történő megfogalmazásának bejósolásában, ezért kimaradtak a végső modellből.

6.2 Az új környezetbe való beilleszkedés vonatkozásában megfogalmazott hipotézisek tesztelése

IV/1. Hipotézis: A sikeres helyvesztés-élmény feldolgozás segíti az új környezethez való alkalmazkodást, a beilleszkedést.

A beilleszkedés sikerét jelző klaszterelemzés eredményeként létrejött változó és a vesztésfeldolgozás három stádiumát rangsorba állító ordinális helyvesztés változó között nonparametrikus korreláció segítségével nem sikerült lineáris összefüggést találnunk. Ezért a hipotézis tesztelésére khi-négyzet próbát alkalmaztunk, melynek eredményeként megbizonyosodhattunk afelől, hogy van összefüggés a két változó között. A khi-négyzet statisztika értéke $\chi^2(2)=13,7$; $p=0,001$.

IV/2. Hipotézis: A stabil tartózkodási céllal a fogadó országban élők nagyobb valószínűséggel alakítanak ki sikeres beilleszkedési mintázatot, mint akik átmeneti céllal tartózkodnak ott.

A hipotézis tesztelést Spearman- féle korrelációs próbával végeztük, melynek eredményeként a két változó között egy gyenge pozitív irányú összefüggés kirajzolódásával találkoztunk ($r=0,212$; $p=0,020$). Az összefüggés iránya a szakirodalmi adatoknak és a laikus elképzeléseknek egyaránt megfelel. Figyelmet érdemel az összefüggés gyengesége, ami arra utal, hogy a tartózkodási cél stabilitása önmagában nem sokat árul el az új környezetbe való beilleszkedés sikeréről. Ezt a feltételezést erősíti meg az új környezetbe való sikeres beilleszkedést bejósoló regressziós modellünk (lásd K7 kérdésfeltevés), amelybe nem került be a tartózkodási cél stabilitását megragadó változó.

7 Összegzés – kitekintés

Eredményeink fényében leszögezhetjük, hogy a kutatásunk céljára kidolgozott kvalitatív és kvantitatív jellegzetességeket integráló kutatási stratégia és módszercsomag az etnikai migráció kérdésének környezetpszichológiai és általános migrációpszichológiai vizsgálatában alkalmazhatónak és informatívnak bizonyult.

Vizsgálatunk – úttörő jellegéből fakadóan – számos korlátot és hiányosságot is tartalmaz, amelyek kiküszöbölése további kutatások feladata lehet. Az empirikus eredmények értékét abban látom, hogy a hétköznapi tapasztalatban megjelenő, és a migráció környezetpszichológiai szakirodalma által is körvonalazott jelenségeket sikerült kvalitatív és kvantitatív minőségükben operacionalizálnunk, ami alapul szolgálhat, a témakörök tekintetében fókuszáltabb vizsgálati anyag kidolgozásához, és kutatások végrehajtásához.

8 Az értekezésben hivatkozott szakirodalom jegyzéke

- Akhtar, S. (1999). The Immigrant, the exile, and the experience of nostalgia. *Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 1(2), 123–130.
- Altman, I. (1975). *The environment and social behavior. Privacy, personal space, territory and crowding*. Brooks/Cole, Monterey.
- Altman, I., & Low, S.M. (1992). Place attachment: A conceptual inquiry. In I. Altman & S.M. Low (Eds.), *Place Attachment* (pp.1-13). New York, Plenum Press.
- Bagdy, E. (2005). „Fogyasztói világban értelmesen élni”. In P. Sárkány (Ed.), *Az értelemkérdés sodrában. Viktor Frankl centenáriuma* (pp 43-52). Budapest, JEL Könyvkiadó.
- Bakó, T. (2002). *Verem mélyén, könyv a krízisről*. Budapest, Psycho Art.
- Berry, J.W. (1980). Acculturation as varieties of adaptation. In A.M. Padilla (Ed.), *Acculturation: Theory, models, and some new findings* (pp.9-25). Boulder, CO: Westview.
- Berry, J.W. (1997). Immigration, acculturation and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46(1), 5-34.

- Berry, J.W. (2006a). Stress perspectives of acculturation. In D.L. Sam & J.W. Berry (Eds.), *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology* (pp.43-57). Cambridge, Cambridge University Press.
- Berry, J.W. (2006b). Context of acculturation. In D.L. Sam & J.W. Berry (Eds.), *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology* (pp.27-42). Cambridge, Cambridge University Press.
- Berry, J.W. (2006c). Design of acculturation studies. In D.L. Sam & J.W. Berry (Eds.), *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology* (pp.129-141). Cambridge, Cambridge University Press.
- Berry, J.W., & Sam, L.D. (1997). Acculturation and Adaptation. In J.W. Berry, Y. H. Poortinga & J. Pandey (Eds.), *Handbook of Cross-Cultural Psychology*, Vol.3. (pp.291-326). Boston: Allyn & Baco.
- Berry, J.W., & Sam, L.D. (2006). Introduction. In D.L. Sam & J.W. Berry (Eds.), *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology* (pp.1-7). Cambridge, Cambridge University Press.
- Berry, J.W., Sam, L.D., & Rogers, A. (2006). Conclusions. In D.L. Sam & J.W. Berry (Eds.), *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology* (pp.525-528). Cambridge, Cambridge University Press.
- Bettelheim, B. (1998). *A végső határ*. Budapest, Európa Könyvkiadó. 160-191.
- Bierbauer, G., & Pedersen, P. (1996). Culture and Migration. In G.R. Semin & K. Fiedler (Eds.), *Applied Social Psychology*. London, Sage. 399-422.
- Bochner, S. (2003). Culture shock due to contact with unfamiliar cultures. In W.J. Lonner, D.L. Dinnel, S.A. Hayes & D.N. Sattler (Eds.), *Online Readings in Psychology and Culture* (Unit 8, Chapter 7). Center for Cross-Cultural Research, Western Washington University, Bellingham, Washington USA. <http://www.wwu.edu/~culture> (2010-04-11)
- Bokor, L. (2005). A ciklusok élete és az életciklusok viszontagságai a szelf-fejlődés tükrében. In K. Pető (Ed.), *Életciklusok*. Budapest, Animula Kiadó.
- Boneva, B., Frieze, I.H., Fergilov, A., Jarošová, E., Pauknerová, D., & Orgocka, A. (1998). Achievement, power, and affiliation motives as clues to (e)migration desires: A four-countries comparison. *European Psychologist*, 4(3), 247-254.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss*. Vol. 1. London, Hogarth Press.

- Breakwell, G.M (1986). *Coping with threatened identities*. London, Methuen.
- Brown, G. W., & Harris, T. (1989). *Life events and illness*. New York, Guilford Press.
- Brown, T. C., Peterson, G. L., Brodersen, R. M., Ford, V., & Bell, P. A. (2005). The judged seriousness of an environmental loss is a matter of what caused it. *Journal of Environmental Psychology, 25(1)*, 13–21.
- Bryman, A. (2005) Kvalitatív és kvantitatív módszerek összekapcsolása. In L. Letenyei (Ed.) *Településkutatás szöveggyűjtemény* (pp.371-393). Budapest, Ráció Kiadó.
- Chawla, L. (1986). The Ecology of Environmental Memory. *Children's Environments Quaterly, 3(4)*, 34-42.
- Chawla, L. (1992). Childhood place attachment. In I. Altman & S.M. Low (Eds.), *Place attachment* (pp.63–87). New York, Plenum Press,
- Csertő, I. & László, J. (Kézirat). A csoportközi értékelés, mint a csoporttrauma érzelmi feldolgozásának mutatója a nemzeti történelem elbeszéléseiben.
- Devine-Wright, P., & Lyons, C. (1997). Remembering pasts and representing places: The construction of national identities. *Ireland, Journal of Environmental Psychology, 17(1)*, 33-45.
- Diamant, J. (2007). *Motives leading to emigration, identity of the immigrants and their problem*. XIth European Congress of Psychology. 3-6 July. Prague.
- Dixon, J.A., & Durrheim, K. (2000). Displacing place identity: A discursive approach to locating self and other. *British Journal of Social Psychology, 39(1)*, 27-44.
- Dúll A. (2002). Ember és környezet affektív kapcsolata: a helykötődés. *Alkalmazott Pszichológia, 4(2)*, 49-65.
- Dúll A. (megjelenés alatt). Az identitás környezetpszichológiai értelmezése: helyézés, helykötődés és helyidentitás. In P. Bodor (Ed.), *Emlékezés, identitás, diskurzus*.
- Dúll, A. (1995). Az otthon környezetpszichológiai aspektusai. *Magyar Pszichológiai Szemle, 51(5-6)*, 345-377.
- Dúll, A. (1996). A helyidentitásról. *Magyar Pszichológiai Szemle, 36(4-6)*, 363-391.
- Dúll, A. (1998). *Hétköznapi otthoni rutink környezetpszichológiai vizsgálata*. PhD-értekezés. ELTE, Budapest.
- Dúll, A. (2001). A környezetpszichológia története. *Magyar Pszichológiai Szemle, 56(2)*, 287-328.

- Dúll, A. (2009a). A környezetpszichológiától a környezeti kommunikációig. In A. Dúll (Ed.), *A környezetpszichológia alapkérdései. Helyek, tárgyak, viselkedés*. Budapest, L'Harmattan. 11-14.
- Dúll, A. (2009b). Helykötődés: ember és környezet affektív kapcsolata. In A. Dúll (Ed.), *A környezetpszichológia alapkérdései. Helyek, tárgyak, viselkedés*. Budapest, L'Harmattan. 121-134.
- Dúll, A. (2009c). Tárgyi környezet és pszichológia. In A. Dúll (Ed.), *A környezetpszichológia alapkérdései. Helyek, tárgyak, viselkedés*. Budapest, L'Harmattan. 135-156.
- Dúll, A. (2009d). Helyek és dolgok. In A. Dúll (Ed.), *A környezetpszichológia alapkérdései. Helyek, tárgyak, viselkedés*. Budapest, L'Harmattan. 101-120.
- Dúll, A. (2009e). A helyek és az én: gondolatok a helyidentitásról. In A. Dúll (Ed.), *A környezetpszichológia alapkérdései. Helyek, tárgyak, viselkedés*. Budapest, L'Harmattan. 213-236.
- Dúll, A. (2009f). Az otthon környezetpszichológiája. In A. Dúll (Ed.), *A környezetpszichológia alapkérdései. Helyek, tárgyak, viselkedés*. Budapest, L'Harmattan. 157-212.
- Dúll, A. & Kovács, Z. (Eds.) (1998). *Környezetpszichológiai szöveggyűjtemény*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.
- Dúll, A., Horvát, M.T., Hordós, M., Kántor, Á. & Bozzay-T., A. (2007). Helyek és veszteségek- környezetpszichológiai megközelítésben. Előadás. Magyar Pszichoanalitikus Egyesület XIV. Őszi Konferenciája, Budapest, 2007. október 12-13.
/Előadásösszefoglalók, 6./
- Dúll, A., Urbán, A. (1997). Az épített környezet konnotatív jelentésének vizsgálata. *Pszichológia*, 17(2), 151-177.
- Ehmann, B. (2002). *A szöveg mélyén. A pszichológiai tartalomelemzés*. Budapest: Új Mandátum.
- Erikson, E.H. (1991). *A fiatal Luther és más írások*. Budapest, Gondolat.
- Erős F. (2001). *Az identitás labirintusai*. Budapest, Janus/Osiris.
- Eurelings-Bontekoe, E.H.M., Tolsma, A., Vershuur, M.J., & Vingerhoets, A.J.J.M. (1996). Construction of a homesickness questionnaire using a female population with two types of self-reported homesickness. *Preliminary results, Personality and Individual Differences*, 20(4), 415-421.

- Eysenck, S.B.G., & Matolcsi, Á. (1984). Az Eysenck-féle személyiség-kérdőív magyar változata. *Pszichológia*, 4(2), 231–240.
- Feischmidt, M., & Zakariás, I. (2010). Hazatérő idegenek. In Á. Hárs & J. Tóth (Eds.), *Változó migráció* (pp.57-85). Budapest, MTA KI- Sik.
- Frankl, V.E. (1977/1988). *...és mégis mondj Igent az Életre! Egy pszichológus megéli a koncentrációs tábor*. Budapest, Pszichoteam.
- Frankl, V.E. (1989/2005). *Az ember az értelemre irányuló kérdéssel szemben*. Budapest, JEL Könyvkiadó.
- Freud, S. (1917/1997). Gyász és melankólia. In F. Erős (Ed.), *Ösztönök és ösztönsorsok*. Budapest, Filum kiadás. 129–143.
- Fried, M. (1963). Grieving for a lost home. In L.J. Duhl (Ed.), *The urban condition*. New York, Basic Books. 151-171.
- Fülöp, É. (2008). Az érzelmek reprezentációja történelmi regényekben és történelemkönyvekben. In F. Erős (Ed.), *Megismerés, reprezentáció, értelmezés. 10 éves a PTE Pszichológiai Doktori Iskolája* (pp.99-114). Pécs, PTE BTK Pszichológiai Intézet.
- Fülöp, É., & László, J. (2006). Az elbeszélések érzelmi aspektusának vizsgálata tartalomelemző program segítségével. *IV. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia konferenciakötete* (pp.296-304). Szeged, Juhász Nyomda.
- Fülöp, M. (2009). A kultúraközi és a kulturális összehasonlító pszichológia Magyarországon. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 64(1), 3-83.
- Furnham, A. (2005). Culture shock, homesickness, and adaptation to a foreign culture. In M.A.L. van Tilburg & A.J.J.M. Vingerhoets (Eds.), *Psychological aspect of geographical moves. homesickness and acculturation stress* (pp.17-34). Tilburg, Tilburg University Press.
- Furnham, A., & Bochner, S. (1986). *Culture shock*. New York, Methuen.
- Gábrity, M. I. (2008). Vajdaság népességmozgása az utóbbi fél évszázadban. *Közép-Európai Közlemények Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata*, 1(2), 74-85.
- Gábrity, M.I. (2002). A vajdasági magyarok migrációjának motívumai és hatása a magyarság társadalmi szerkezetére. *Kissebségkutatás* 11(2). 266-275.
- Gödri I. (2005). Otthonosság, elégedettség, kötődés – a bevándorlók beilleszkedésének szubjektív elemei. *KorFa. Népesedési hírlevél*. (2-3). 8-12.

- Gödri, I. (2004). A környező országokból érkező bevándorlók beilleszkedése Magyarországon. *Demográfia* 47(3–4), 265–299.
- Gödri, I. (2010). Bevándorlás és etnicitás – összefüggések nyomában. In Á. Hárs & J. Tóth (Eds.), *Változó migráció – változó környezet* (pp.87–124). Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete
- Gödri, I., & Tóth, P.P. (2005). *Bevándorlás és beilleszkedés. A szomszédos országokból Magyarországra irányuló bevándorlás az ezredfordulón.* KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének Kutatási Jelentései 80. Budapest.
- Graumann, C.F. (1983). On multiple identities. *International Social Science Journal*, 35, 309-321.
- Grinberg, L., Grinberg, R. (1989). *Psychoanalytic perspectives on migration and exile.* New Haven & London, Yale University Press.
- Gustafson, P. (2001). Roots and routes: Exploring the relationship between place attachment and mobility. *Environment and Behavior*, 33(5), 667-686.
- Hajduk, A. (2008). *Esély vagy veszély? Bevándorlás Magyarországra.* Budapest, Demos.
- Hajduska, M. (2010). *Krizisélektan.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
- Hárs, Á. (2001). Népeségmozgások Magyarországon a XXI. század küszöbén. In É. Lukács & M. Király (Eds.), *Migráció és Európai Unió* (pp.43-66). Budapest, AduPrint.
- Hárs, Á. (2009). A harmadik országokból Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok a statisztikai adatok tükrében – A migránsok számának, összetételének, szocio-demográfiai sajátosságainak meghatározása adatok összehasonlító elemzésével.
- http://www.mtaki.hu/kutatasi_programok/bevandorlok_magyarorszagon/02_statisztika_Hars.pdf (2010-04-11)
- Hartig, T., Mang, M., & Evans, G. W. (1991). Restorative effects of natural environment experiences. *Environment and Behavior*, 23(1), 3-26.
- Horvát M. T., & Düll A. (2002). Az otthon reprezentációjának vizsgálata a Magyarországon élő vajdasági magyar fiatalok körében. Szimpóziumelőadás a Magyar Pszichológiai Társaság XV. Országos Tudományos Nagygyűlésén, Szeged, 2002. május30-június 1. *Absztraktkötet 110.*
- Horvát, M. T., Düll, A., & László, J. (2003). Opportunities for a methodical approach in studying identity changes of young Hungarians from Vojvodina, now living in Hungary.

International Association for Cross Cultural Psychology, 6th Regional Congress-Budapest. *Abstracts 170*.

- Horvát, M. T., Dúll, A., & László, J. (2004). Az új lakókörnyezethez való alkalmazkodás narratíváinak elemzése. Magyar Pszichológiai Társaság XVI. Országos Tudományos Nagygyűlése, 2004. máj. 28–30., Debrecen. *Előadáskivonatok, 71*.
- Horvát, M. T., Dúll, A., & László, J. (2005). The effects of migration in identity structures of young Hungarians, Presentation, Children and Youth in emerging and transforming societies, international conference, Childhoods, Oslo, Jun 29–July 3.
- Horvát, M. T., Dúll, A., & László, J. (2006a). Fontos helyek köre- a helykötődés vizsgálatának alternatív megközelítése. Poszter a Magyar Pszichológiai Társaság XVII. Országos Tudományos Nagygyűlésén, Budapest, 2006. május 25-27. *Absztraktkötet 351*.
- Horvát, M. T., Dúll, A., & László, J. (2006b). A helyvesztés vizsgálata migrációban lévő magyar fiatalok körében – kutatási beszámoló. *Magyar Pszichológiai Szemle, 61* (1), 133-153.
- Horvát, M. T., Dúll, A., & László, J. (2007). Methodical approach in studying to express the feeling of loss during the migration. XIth European Congress of Psychology. 3-6 July. Prague.
- Horvát, M. T., Dúll, A., & László, J. (2008). Átmenetiség és biztonságérzés a lakóhelyváltoztatás során. Előadás a Magyar Pszichológiai Társaság XVIII. Országos Tudományos Nagygyűlésén, Nyíregyháza. 2008. május 22–24. *Absztraktkötet 19*.
- Horvát, M. T., Dúll, A., & László, J. (2010). A környezeti értékelés hosszú távú hatásai a migráció során. Előadás a Magyar Pszichológiai Társaság XIX. Országos Tudományos Nagygyűlésén, Pécs, 2010. május 26–29. *Absztraktkötet 150*.
- Horvát, M. T., Dúll, A., & László, J. (2011) Migránsok szubjektív beilleszkedés mutatói. Előadás a Magyar Pszichológiai Társaság XX. Országos Tudományos Nagygyűlésén, Budapest, 2011. május 25–27. *Absztraktkötet 93*.
- Horvát, M. T., Dúll, A., & László, J. (megjelenés alatt). Helyvesztés-élmény és honvágy- egy „keserédes” jelenség környezetpszichológiája. *Alkalmazott Pszichológia*.
- Horvát, M.T. (2000). Az otthonhoz kötődés vizsgálata a vajdasági magyar fiatalok körében. Előadás a Magyar Pszichológiai Társaság XIV. Országos Tudományos Nagygyűlésén, Budapest, 2000. május 31-június 2. *Absztraktkötet 273.o.*
- Hower, A.W.N.(1999). The Poisoning of nostalgia: Commentary. *Journal of Applied Psychoanalytic Studies, 1*(2), 163–167.

- Huff, J. L. (2001). Parental attachment, reverse culture shock, perceived social support, and college adjustment of missionary children. *Journal of Psychology and Theology*, 29, 246-264.
- Jovchelovitch, S. (1995). Szociális reprezentáció és narratívitás: a közélet történetei Brazíliában. In J. László & B. Tomka (Eds.), *Narratívák 5. Narratív pszichológia (pp.175-188)*. Budapest, Kijárat Kiadó.
- Kanyó, T. (Ed.) (2002). *Emigráció és identitás. 56-os menekültek Svájcban*. Budapest, L'Harmattan.
- Kast, V. (2000). *Kötés és oldás: új lehetőségek gyász és válás után*. Budapest, Európa.
- Kende, P. (2002). Előszó. In T. Kanyó (Ed.), *Emigráció és identitás. 56-os menekültek Svájcban (pp.3-8)*. Budapest, L'Harmattan.
- Keyes, E.F., & Kane, C.F. (2004). Belonging and adapting: mental health of Bosnian refugees living in the United States. *Issues in Mental Health Nursing*, 25(8), 809–831.
- Korpela, K. M., Kytä, M., Hartig, T. (2002). Restorative experience, self-regulation, and children's place preferences. *Journal of Environmental Psychology*, 22(4), 387-398.
- Korpela, K.M. (1992). Adolescents' favourite places and environmental self regulation. *Journal of Environmental Psychology*, 12, 249-258.
- Korpela, K.M. (1995). Place-identity as a product of environmental self-regulation. In: L. Groat (Ed.), *Giving Places Meaning. Readings in Environmental Psychology (pp.115-130)*. London, Academic Press.
- Korpela, K.M. (2003). Negative mood and adult place preference. *Environment and Behavior*, 35, 331-346. doi:10.1177/0013916503035003002
- Korpela, K.M., & Ylén, M. (2007). Perceived health is associated with visiting natural favourite places in the vicinity. *Health&Place*, 13, 138-151. doi:10.1016/j.healthplace.2005.11.002
- Kosic A., Kruglanski A. W., Pierro, A., & Mannetti L. (2004.). The social cognition of immigrants' acculturation: effects of the need for closure and the reference group at entry. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86.(6), 796-813.

- Kosic, A. (2006). Personality and individual factors in acculturation. In D.L. Sam & J.W. Berry (Eds.), *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology* (pp.113-128). Cambridge, Cambridge University Press.
- Kovács A., & Málík A. (1997). Az akkulturalizáció jelensége -Magyarországon tanuló külföldi diákok vizsgálata. *A Felsőoktatási Tanács Egyesület 1. Kiadványa*, Budapest. 25-47.
- Kruglanski, A. (2005). A zárt gondolkodás pszichológiája. Budapest, Osiris Kiadó.
- László, J. (1999). Társas tudás, elbeszélés, identitás. Budapest, Scientia Humana.
- Letenyei, L. & Nagy, G.D. (2007) Rugalmas kérdőív. A standard kérdőív kritikái és javaslat a kérdőíves adatgyűjtés terepközeli alkalmazására. *Szociológiai Szemle*, (1-2), 29-46.
- Letenyei, L. (2005) Kvalitatív és kvantitatív adatgyűjtési technikák ötvözése. In L. Letenyei (Ed.) *Településkutatás szöveggyűjtemény* (pp. 55-73). Budapest, Ráció Kiadó.
- Lewicka, M. (2008). [Place attachment, place identity, and place memory: Restoring the forgotten city past](#). *Journal of Environmental Psychology*, 28(3),209-231.
- Liebkind, K. (2006). Ethnic identity and acculturation. In D.L. Sam & J.W. Berry (Eds.), *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology* (pp.78-96). Cambridge, Cambridge University Press.
- Marlin, O.. (2007). Clinical perspective on psychology of immigration and cross-cultural adaptation. XIth European Congress of Psychology. 3-6 July. Prague.
- Marlinova, O. (2003). Returning is just as hard as leaving. *New Presence: The Prague Journal of Central European Affairs*, 5(4), 6-7.
- Masgoret, A.-M., & Ward, C. (2006). Culture learning approach to acculturation. . In D.L. Sam & J.W. Berry (Eds.), *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology* (pp.58-77). Cambridge, Cambridge University Press.
- Moreno, J.L., & Moreno, Z. (1963/1980). Szociometria és mikroszociológia. A mikrocsoportok néhány alapelve. In F. Pataki (Ed.), *Csoportlélektan* (pp.87-97). Budapest, Gondolat.
- Ng, C.F. (1998). Canada as a new place: The immigrants experience. *Journal of Environmental Psychology*, 18(1), 55-67.

- Nguyen Luu, L. A., Fülöp, M., Goodwin, R., Göbel, K., Rojo, L.M., Grad, H., & Berkics, M. (2009). Kínai bevándorló családok gyerekeinek integrációja és szociális támogatottsága. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 64(1), 139-156.
- Nguyen Luu, L.A. (2003). Lehet-e összehasonlító a pszichológia, ha kulturális? In L.A. Nguyen Luu & M. Fülöp (Eds.), *Kultúra és pszichológia (pp.15-53)*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Nguyen, H. H., & Von Eye, A. (2002). The Acculturation Scale for Vietnamese Adolescents (ASVA): A bidimensional perspective. *International Journal of Behavioral Development*, 26(3), 202-213.
- Noels, K.A., & Berry, J.W. (2006). Acculturation in Canada. In D.L. Sam & J.W. Berry (Eds.), *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology (pp.274-293)*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Oppedal, B. (2007). Development and acculturation. . In D.L. Sam & J.W. Berry (Eds.), *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology (pp.97-112)*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Örkény, A., & Székelyi, M. (2010). Hat migráns csoport összehasonlító elemzése. In A. Örkény & M. Székelyi (Eds.), *Az idegen Magyarország: bevándorlók társadalmi integrációja*. Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, ELTE Eötvös Kiadó. 49-96.
- Örkény, A., & Székelyi, M. (2010b). A bizalom szerepe a bevándorlók sikeres társadalmi integrációjában. In A. Örkény & M. Székelyi (Eds.), *Az idegen Magyarország: bevándorlók társadalmi integrációja (pp.123-169)*. Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, ELTE Eötvös Kiadó.
- Pataki, F. (1989). Identitás-személyiség-társadalom. In Sz.I. Váriné & P. Niedermüller (Eds.), *Az identitás-kettős tükörben (pp.17-38)*. Budapest, TIT.
- Pataki, F. (2000). Életesemények és identitásképzés. *Pszichológia*, 20(4), 331-366.
- Pető, Cs., & Szekeres, A. (2006). A katasztrófapszichológia lehetőségei és első tapasztalatai Magyarországon. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 61(1), 155-168.
- Phalet, K., & Kosic, A. (2006). Acculturation in European societies. In D.L. Sam & J.W. Berry (Eds.), *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology (pp.331-348)*. Cambridge, Cambridge University Press.

- Pilling, J. (2003). A gyász lélektana. In J. Pilling (Ed.), *Gyász* (pp.27-54). Budapest, Medicina Könyvkiadó.
- Proshansky, H.M., Fabian, A.K., & Kaminoff, R. (1983). Place-identity: Physical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology*, 3 (1), 57-83.
- Pulay, G. (2006). Migráció, etnicitás és munkaerőpiac. In É. Kovács (Ed.), *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet. Regio Könyvek* (pp.103-114). Budapest, Néprajzi Múzeum.
- Pusztainé, T.É. (2003). A kulturális sokk okai, jellege, lefolyása és lehetséges minimalizálási módjai. In A. Tompos & I. Bakonyi (Eds.), *Győri Nyelvi Mozaik I.* (pp.73-91). Győr, Palatia Nyomda.
- Ricoeur, P. (2001). A narratív azonosság. In J. László & B. Thomka (Eds.), *Narratívák 5., Narratív pszichológia* (pp.15-25). Budapest, Kijárat Kiadó.
- Rotter, J. B. (1990). Internal versus external control of reinforcement: A case history of a variable. *American Psychologist*, 45(4), 489–493.
- Sam, D.L. (2006a). Acculturation: conceptual background and core components. In D.L. Sam & J.W. Berry (Eds.), *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology* (pp.11-26). Cambridge, Cambridge University Press.
- Sam, D.L., Berry, J.W. (2006). Introduction. In D.L. Sam & J.W. Berry (Eds.), *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology* (pp.1-10). Cambridge, Cambridge University Press.
- Sang, D.L., Ward, C. (2006). Acculturation in Australia and New Zealand. In D.L. Sam & J.W. Berry (Eds.), *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology* (pp.253-273). Cambridge, Cambridge University Press.
- Sarbin, T.R. (1986/2001). Az elbeszélés, mint a lélek tő-metáforája. In J. László & B. Tomka (Eds.) (2001). *Narratívák 5., Narratív pszichológia* (pp.59-76). Budapest, Kijárat Kiadó.
- Sarbin, T.R. (2005). If this Walls Could Talk: Places as Stages for Human Drama. *Journal of Constructivist Psychology*, 18(3), 203–214.
- Sárkány, P. (2005). Az értelemtapasztalat dimenziói: Értelemadás és értelemtalálás. In P. Sárkány (Ed.), *Az értelemkérdés sodrásában. Viktor Frankl centenáriumán* (pp.75-86). Budapest, JEL Könyvkiadó.
- Scopellitti, M., & Tiberio, L. (2010). Homesickness in University Students: The Role of Multiple Place Attachment. *Environment and Behavior*, 42(3), 335-350.

- Segall, M.H., Lonner, W.J., & Berry, J.W. (1998/2003). A kulturális összehasonlító pszichológia tudománya. A kultúra szerepének kiemelése a viselkedéskutatásban. In L.A. Nguyen, Luu & M. Fülöp (Eds.) (2003) *Kultúra és pszichológia* (pp.54-66). Osiris Kiadó, Budapest.
- Sommer, B. (1990). Favorite Places of Estonian Adolescents. *Children's Environments Quarterly*, 7(4), 32-36.
- Sperber, D. (2001). *A kultúra magyarázata*. Budapest, Osiris.
- Stauder, A., & Konkoly-Thege, B. (2006). Az Észlelt Stressz Kérdőív (PSS) magyar verziójának jellemzői. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 7(3), 203-216.
- Stefanovic, I. L. (1998). Phenomenological encounters with place: Cavtat to square one. *Journal of Environmental Psychology*, 18(1), 31–44.
- Stokols, D., & Shumaker, S.A. (1981). People in places: A transactional view of settings. In J.H. Harvey (Ed.), *Cognition, social behavior, and the environment* (pp.441-489). Hillsdale, Lawrence Erlbaum.
- Stokols, D., Shumaker, S.A., & Martinez, J. (1983). Residential mobility and personal well-being. *Journal of Environmental Psychology*, 3, 5-19.
- Szokolszky, Á. (2004). *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest, Osiris.
- Szokolszky, Á., & Düll, A. (2006). Előszó. In A. Düll & Á. Szokolszky (Eds.), *Környezetpszichológia*. Akadémia Kiadó. Budapest. 3-8.
- T. Mirnics, Zs. (2001). Hazától hazáig. (A Vajdaságban és Magyarországon tanuló vajdasági magyar egyetemi hallgatók életkilátásai és migrációs szándékai.). In M.I. Gábrityné & Zs. Mirnics (Eds.), *Fészekhagyó vajdaságiak. Tanulmányok, kutatások* (pp.163-204). Szabadka, MTT (MTT Könyvtár 4.).
- Taft, R. (1977). Coping with unfamiliar cultures. In N. Warren (Ed.), *Studies in cross-cultural psychology*, Vol. 1. New York, Academic Press.
- Tajfel, H. (1973). Az érték és a nagyság megítélése. In Gy. Hunyadi (Ed.), *Szociálpszichológia*. Gondolat, Budapest.116-136.
- Taylor, S. (2010). *Narratives of Identity and Place*. Hove:Routledge.
- Tóth, J. (1994). Kívánatos immigránsok? Az állampolgársági és idegenrendészeti törvényről. In E. Sík & J. Tóth (Eds.), *Jönnek? Mennek? Maradnak? Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve* (pp.98-110). Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete.

- Tremkó, M. (1992-93). A megtalált és elvesztett paradicsom. Ópiátfüggők kreativitásának vizsgálata. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 32-33(5-6), 445-469.
- Triandis, H. (1996/2003). A társas viselkedésmintázatok kulturális eltérései. In L.A. Nguyen Luu & M. Fülöp (Eds.) (2003) *Kultúra és pszichológia* (pp.67-96). Budapest, Osiris Kiadó.
- Tuan, Y.F. (1974). *Topophilia: A study of environmental perception, attitudes and values*. New Jersey, Englewood Cliffs.
- Twigger- Ross, C.L., & Uzzell, D.L. (1996). Place and identity processes. *Journal of Environmental Psychology* 16(3), 205-220.
- van Tilburg, M.A.L., Vingerhoets, A.J.J.M., & van Heck, G.L. (1997). Coping with homesickness: The construction of the Adult Homesickness Coping Questionnaire, *Personality and Individual Differences*, 22 (6), 901-907.
- Veder, P.H., & Horenczyk, G. (2006). Acculturation and the school. In D.L. Sam & J.W. Berry (Eds.), *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology* (pp.419- 438). Cambridge, Cambridge University Press.
- Vincze, O. (2009). Mentális állapotok jelentősége csoporttörténetekben a saját és a külső csoport vonatkozásában. *PhD-értekezés*. PTE, Pécs.
- Vingerhoets, A.J.J.M. (2005). The homesickness concept: Questions and doubts. In M. van Tilburg & A.J.J.M. Vingerhoets (Eds.), *Psychological aspects of geographical moves: Homesickness and acculturation stress* (pp.1-16). Tilburg, Tilburg University.
- Volkan, V. D. (1999). Nostalgia as a Linking Phenomenon. (1999). *Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 1(2), 169-179.
- Vörös, K. K. (1997). „Otthon vagy itthon”. *Erdélyi magyar áttelepült értelmiségiek identitásválságának elemzése*. MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek 25. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete.
- Ward, C. (2001). The ABCs of acculturation. In D. Matsumoto (Ed.) *Handbook of culture and psychology* (pp.411-445). New York, Oxford University Press.
- Ward, C. (2005). Facilitating migrant settlement; strategies for education. <http://www.aare.edu.au/01pap/war01232.htm> (2006-01-21)
- Ward, C., & Styles, I. (2005). Culturing settlement using pre- and post-migration strategies. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 12(4), 423–430.
- Ward, C., Bochner, S., & Furnham, A. (2001). *The psychology of culture shock*. Hove, UK: Routledge.

- Winkelman, M. (1994). Cultural Shock and Adaptation. *Journal of Counseling and Development*, 73(2), 121-126.
- Winnicott, D.W. (2004). *A kapcsolatban bontakozó lélek*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.

